

СОФИОЛОШКИ ОКВИР САВИНОГ ЖИТИЈА СВЕТОГ СИМЕОНА НЕМАЊЕ

Свети Сава користи у *Житију Светог Симеона Немање* мноштво софиолошких мотива у циљу приказивања свог оца као парадигматског мудрог владара, по угледу на библијске узоре - Јосифа, Давида и Соломона. Немањина софиолошки обојена биографија, као Савин приказ Немањиног живота у маниру касније софиолошке историографије, нема за циљ да опише цео светитељев живот по хронолошком реду, већ да назначи најзначајније тренутке његовог живота у којима се он приказује као мудар владар. Зато Свети Сава изабира два кључна момента Немањиног живота из софиолошке перспективе, одлазак са власти и смрт. У оба случаја мудри владар у маниру библијских опроштајних говорâ оставља својим следбеницима поуке софиолошког библијског карактера, које тематски, а често и лектички, одсликавају библијски софиолошки текст, чиме Стефан Немања постаје још један у низу библијских мудрих владара.

Кључне речи: Свети Сава, Житије, Свети Симеон, софиологија, мудри владар, опроштајни говор, Соломон, Премудрост

Житије Светог Симеона Немање, написано од стране његовог сина, Светог Саве, умногоме одскаче од традиционалних клишеа хагио-биографског жанра. Пре свега, у очи упада место овог списа у корпусу књижевног стваралаштва Светог Саве. *Житије* није самостално биографско дело, већ је смештено у уводној глави Студеничког Типика. Ова веза са Студеницом је јасна од самог почетка *Житија*, где се као прво од дела Светог Симеона описује избор (пустог) места за изградњу манастира Студенице. Можемо да закључимо да за Светог Саву опис живота његовог оца не представља књижевни циљ за себе, већ функционише пре свега као разрађен увод Типика, чија је сврха да монасима овог манасти-

---

¹ darkovelja@yahoo.com

ра прикаже ктиторов светитељски и подвижнички живот као достојан образац понашања (ЈОВАНОВИЋ 1998: хxi)².

Из ове чињенице проиходи и друга необичност Савиног биографског рада. С обзиром да је Немањина биографија добрим делом инструментализована у сврху назначења монашког идеала, Свети Сава не осећа потребу да прикаже право биографско дело, које би за циљ имало преглед целокупног Немањиног живота по хронолошком реду. На такву, класичну, хагио-биографију Стефана Немање чекаћемо до Стефана Првовенчаног. Иако и Свети Сава помиње одређене догађаје из ранијег живота свога оца, његова пажња је усредсређена на две сцене опраштања- једна од престола а друга од живота (ДЕРЕТИЋ 2007:111-112).

Управо фокусирање на ова два, по Светом Сави, кључна момента у животу његовог оца му дају прилику да стилски и тематски прикаже очеву биографију у маниру библијске софиологије, тј. мудросне књижевности.

А. Софиолошки *Sitz im Leben* *Жиџија*

Заједничка црта оба кључна момента у животу Стефана Немање налази се у чињеници да се ту ради о опроштајним моментима, када Стефан Немања напушта своју децу (следбенике). У првом случају напушта своју децу ради одласка у манастир, а у другом ради пресељења у вечни живот. У оба случаја Стефан Немања се обраћа својим следбеницима опроштајним говором који је стилизован од стране Светог Саве у маниру бројних библијских опроштајних говора (STAUFFER 1950: 29-35). Основни наративни оквир библијског жанра опроштајног говора је ситуација у којој нека значајна личност пред одлазак или смрт даје упутства својој деци (следбеницима), која ће им помоћи да после његовог одласка сачувају и наставе његово дело.

Наративни контекст опроштајног говора широм отвара врата Светом Сави да у *Жиџије Светог Симеона* унесе бројне софиолошке мотиве, јер је основни тематски оквир Немањиног опроштајног говора својим следбеницима - а то је обраћање оца сину - уствари кључни софиолошки топос.

Обраћање оца сину са „Сине мој“ представља основни модус преношења знања и савета у библијској софиологији. То је нарочито видљи-

---

² Нарочито је значајно запажање Ђ. Трифуновића да се „владари Немањићи у књижевности јављају више као узори духовног живота, а мање као ратници или државници“. (ТРИФУНОВИЋ 1995:20).

во у првих девет глава Прича Соломонових, где изразом בן (v'ie, сине мој)³ почиње софиолошка екшортација оца према сину. Основно место едукације у Израилу је био дом, у коме су родитељи били одговорни за васпитање и едукацију деце. То се нарочито види у оним стиховима где екшортацији оца кореспондира екшортација мајке (уп. Пр. 1,8). Појаву мајке у улози васпитача и саветника свом сину није могуће објаснити једино структуралним захтевима јеврејског поетског паралелизма (parallelismus membrorum), као пандан очевој екшортацији, већ пре свега стварном улогом мајке у васпитању деце (CRANSHAW 1985:601-615)⁴.

Значајно је да Свети Сава, у сцени опроштајног говора пред Симеонову смрт, приказује умирућег Симеона како се обраћа Светом Сави управо цитирајући стих Пр. 1,8: „Чувај, сине (בן), закон оца твога, не одбаци поуке матере своје“. Ово је програмски стих у књизи Прича Соломонових, који је после пролога (Пр. 1,1-6) и теологизованог увода у библијску софиологију (Пр. 1,7) стављен на чело целокупне збирке класичне јеврејске софиологије у Причама Соломоновим. Мотив очевог обраћања сину је класични топос мудросне књижевности, не само библијске већ и многих блискоисточних софиологија. За библијску софиологију је од нарочитог значаја да је у овако стилизованом уводу нагласак стављен на значај очевих инструкција као и на значај пажње са којом је син дужан да се односи према очевим речима, што ће бити константни уводни мотив у збирке мудрих поука библијске софиолошке литературе (WHYBRAY 1972:16-17).

Поред генералног обраћања оца сину, као кључног оквира библијске софиологије⁵, Свети Сава је, због тематске специфичности *Житија*, у могућности да искористи још један, не тако чест, али свакако изузетно значајан мотив библијске софиологије. Иако је породица најзначајнији социјални контекст преношења библијске софиологије, не сме се пренебрегнути двор владара као још једна значајна социјална матрица настанка, очувања и преношења софиолошке литературе.

То је могуће закључити пре свега на основу садржаја појединих изрека, које одређују шта је исправно и пожељно понашање како владара (Пр. 16,12-15), тако и људи у владаревом окружењу (Пр. 23,1-3; 25,5-7).

³ Пр. 1,8.10.15; 2,1; 3,1.11.21; 4,1.10.20; 5,1.7.20; 6,1.3.20; 7,1.24; 8,32.

⁴ Овоме у прилог говоре и одељци као Пр. 31,1-9, где се мајка појављује у улози мудрог саветодавца.

⁵ Већ је примећено да је „усрдан однос између сина и оца у Савином спису јединствен у нашој књижевности, и не само у нашој“ (КАШАНИН 1990: 127). Сматрамо да је ова карактеристика Савиног Житија Светог Симеона последица не само просте чињенице да син пише биографију оца већ и Савине јасне софиолошке оријентације при опису живота свога оца, где је однос оца и сина приказан у контексту мудросне поуке библијске софиолошке литературе.

Ипак, најпоузданији доказ о двору као социјалној матрици јеврејске мудросне књижевности је Пр. 25, 1: „И ово су приче Соломонове које сабраше људи Језекије цара Јудина“. Из других извора нама непозната група људи, која је у наведеном стиху названа „људи Језекије“, указује на чињеницу да је на двору цара Језекије (716-687 п. Х.) постојала организована група књижевника софиолошке оријентације, која је, под патронажом самог цара, преписивала, издавала и редиговала збирку мудросних изрека које су вероватно потицале још од времена цара Соломона (SCOTT 1960:273). О двору као о социјалном контексту библијске софиологије говори и податак да је цар Соломон постао у јеврејском предању *rag excellence* аутор и епонимна личност мудросне књижевности⁶.

Према томе, ако су породица и двор два главна канала преношења библијске софиологије, онда Свети Сава не бира случајно да *Житије Светог Симеона*, и нарочито његове опроштајне говоре, обоји изразито софиолошки. Свети Сава се фокусира на опроштајни говор приликом одласка са престола, јер је то историјска тачка у животу Стефана Немање када две наведене социјалне матрице библијске софиолошке књижевности - дом (као место поуке оца сину) и двор конвергирају у јединствену историјску и наративну стварност. Стефан Немања не даје поруке својој деци генерално и апстрактно, као било који отац, већ их даје као српски владар при напуштању престола, чиме двор Стефана Немање постаје дом у коме отац, српски велики жупан, синовима преноси владарску мудрост⁷ стечену у животу.

Б. Библијска слика мудрог владара у *Житију*

Видели смо да је цар Соломон, познат по својој мудрости (1. Цар. 4,29-34), по јеврејском предању родоначелник библијске софиолошке књижевности. Мудри владар је, према томе, у оквирима библијске софи-

⁶ По предању, цар Соломон је написао Песму над Песмама у младићком добу, Приче Соломонове у зрелом добу а Књигу Проповедника у старости. Осим ова три канонска списа, за његово име се традиционално везује и спис Премудрости Соломонове. Оваква софиолошка хиперпродукција, која се приписује последњем цару Уједињеног Царства, базира се на податку из 1. Цар. 4,29-34, да је Соломон изговорио 3000 прича (изрека) и 1005 песама. Иако је књижевна критика утврдила да је могуће да једино неки делови Прича Соломонових потичу ако не од самог цара онда бар из његовог доба, остале књиге су псеудонимна дела која су жанровски повезивана са Соломоном, као епонимним представником жанра софиологије.

⁷ Између осталих значења, библијска мудрост (חכמה) се односи и на вештину владања, тј. на политичку мудрост којом мудри владар препознаје у свакој датој ситуацији шта је најбоља политичка опција за његов народ (уп. 1. Цар. 5,21).

ологије особа са кредибилитетом да даје мудре и корисне савете млађим и неискуснијим нараштајима. Овај библијски софиолошки топос следи и Свети Сава када представља Стефана Немању као мудрог владара. На сâмом почетку *Житија* Свети Сава описује мудрост Стефана Немање као владара који је не само повратио разне српске земље, већ и праведно и мирно владао њима. А све је то постигао мудрошћу дарованом од Бога, што је још једна карактеристика библијске софиологије, јер у Пр. 8,15-16 читамо да Премудрост каже за себе: „Мноме цареви царују и владаоци постављају правду“. Премудрост Божија, као предуслов добре и праведне владавине мудрог владара, постаје топос библијске софиологије. То је нарочито видљиво у каснијем софиолошком делу *Премудрости Соломонове*, где се Премудрост Божија приказује као жена коју тражи владар Соломон. Као што ниједан краљ не може да влада без своје краљице, тако ни mudar краљ не може да влада без Премудрости Божије (уп. Прем. Сол. 6,1-11; 7,7-22; 8,2-21).

Свети Сава користи управо овај софиолошки топос када каже за свог оца: „И обновивши очеву дедовину и још више је утврдивши Божијом помоћу и својом мудрошћу датом му од Бога...И потпомагањем Божијим мир и тишину прими владавина његова одасвуд...пошто владавина његова беше 37 година сачувана и цела и ни од кога повређена“. Када се Свети Сава реторички пита како би назвао свога оца, једна од квалификација коју му приписује је „премудрости наставник“. У мноштву осталих квалификација, ова изгледа да је најважнија, јер Свети Сава завршава пасус управо апострофирајући премудрост и разум Стефана Немање, парафразирајући при том стих Лк. 2,40: „Јер испуњен беше премудрошћу (πληροῦμενον σοφία) и разумом, и благодат Божија беше на њему“. Начином на који Јеванђелиста Лука описује мудрост малог Христа Свети Сава описује мудрост свог остарелог оца. У Савиној парафрази стиха Лк. 2,40 види се његова погруженост у библијску софиологију. Док код Јеванђелисте Луке срећемо једино опис мудрости (Христове), Свети Сава убацује у своју парафразу и реч „разум“, која се не налази код Јеванђелиста. Ово је највероватније последица Савиног одличног познавања библијске мудросне литературе, у којој именице „мудрост“ (σοφία, חכמה) и „разум“ (σύνεσις, הניח) често формирају хендијаду и скоро су истозначне (уп. Пр. 1,2.7). Другим речима, погруженост у библијску софиологију је имала за последицу да Свети Сава дода реч „разум“ у јеванђелски цитат, по угледу на *parallelismus membrorum* у Причама Соломоновим, где су „мудрост“ и „разум“ веома честа хендијада.

Библијска слика мудрог владара, испуњеног Премудрошћу Божијом, неизоставно води Савином поређењу Светог Симеона са премудрим царем Соломоном. У том контексту Сава описује Немању као мудрог учитеља који

се борио против људског незнања божанском мудрошћу дарованом му од Бога: „Јер сâм Бог зна...колики подвиг његов је био за нас и за људска незнања, овог блаженог мужа, господина нам и учитеља, који има Соломонову премудрост, Давидову кротост, Јосифову добру нарав“. Израз „блажен муж“, којим Свети Сава описује Немању, представља добро познат израз из још једног дела које је блиско везано са библијском софиологијом, из Давидовог Псалтира⁸. Израз „блажен муж“ (μακάριος ἀνὴρ, בֵּרַךְ אֱשֶׁר־הוּא) представља почетак Псалтира (Пс. 1,1), толико омиљене литературе Светог Саве⁹, тако да нас не чуди спомињање Давида као библијског прототипа Немањиних врлина, уз раме са Соломоновом мудрошћу.

Поред Давида и Соломона ту је и Јосиф као Немањина библијска парадигма, чиме Свети Сава употпуњује софиолошку представу Стефана Немање примерима из Светог Писма. Иако наративни циклус о Јосифу (Пост. 37-50) не спада у мудросну литературу *per se*¹⁰, у њему се снажно рефлектује софиолошки поглед на свет, и то пре свега у слици Јосифа као мудрог владара и управитеља Египта.

Можемо да закључимо да Свети Сава намерно користи примере Соломона, Давида и Јосифа као библијске парадигме у приказу живота свога оца, јер сва тројица су, као мудри владари и управитељи народа, били идеалан софиолошки прототип мудрог владара и учитеља Стефана Немање.

Међутим, Свети Сава се не задржава само на аспекту софиолошког топоса мудрог владара којим се Стефан Немања приказује као мудри вла-

⁸ Иако се библијска мудросна књижевност узводи до Соломона, као епонимног родоначелника жанра, није јој стран ни Давид, који је узет за епонимног родоначелника жанра псалма. О томе сведочи и јеврејска подела Светог Писма у којој су Псалми Давидови смештени у исту групу (Кетувим=списи) са софиолошким делима која се приписују Соломону (Приче Соломонове, Песма над Песмама и Проповедник). Ова сродност Псалама са библијском софиологијом олакшана је и једноставном чињеницом да је, поред бројних тематских подударности, Давид отац Соломона. Ако је Соломон био mudar владар, онда није нелогично закључити да је, ако се мудрост преносила са оца на сина, морао бар донекле да буде посвећен у мудрост преко свог оца.

⁹ Колико је за Светог Саву Псалтир био омиљена литература види се из чињенице да је једно његово дело, Указ за држање Псалтира, посвећено искључиво проблематици непрекидног читања Псалтира.

¹⁰ О разлици између мудросне књижевности и књижевности у којој постоје одређени софиолошки мотиви захвално је цитирати изузетно прецизну Креншоову дефиницију: «Formally wisdom consists of proverbial sentence or instruction, debate, intellectual reflection; thematically wisdom comprises self-evident intuitions about mastering life for human betterment, groping after life's secrets with regard to human suffering, grappling with finitude, and quest for truth concealed in the created order and manifested in Dame Wisdom. When a marriage between form and context exists, there is wisdom literature. Lacking such oneness, a given text participates in biblical wisdom to a greater or lesser extent» (CRENSHAW 1981: 19).

дар по слици Соломона, Давида и Јосифа. Пошто Немањин одлазак са престола отвара питање наследника, Свети Сава комбинује софиолошки мотив мудрог владара са софиолошким контекстом „отац-син“, а све у циљу да и Немањиног сина, Стефана Првовенчаног, прикаже као мудрог владара, настављача мудрог дела свога оца. Ово се нарочито види у сцени у којој Стефан Немања, који је од Светог Саве описан као мудри Јосиф, одабира Првовенчаног за свог наследника да влада управо у маниру Јосифа: „...и поче га учити да напредује у сваком делу добром у владавини својој,...говорећи му: Чедо моје љубљено, паси Израил овај мој, и пази на њега, водећи га као јагње Јосиф“. То што Свети Сава користи слику Јосифа као отелотворење мудрог владара, у приказу не само Немањине већ и владавине Првовенчаног указује на чињеницу да је за првог српског архиепископа Јосиф изузетно значајна софиолошка парадигма мудрог владара и идеалан библијски тип у формирању владарске идеологије Немањића.

За саморазумевање улоге и мисије Светог Саве битно је запазити да се он не ограничава на свог брата Првовенчаног у коришћењу Јосифа као софиолошке парадигме мудрог владара. Сâм Свети Сава наративно експлоатише сцену преноса моштију Светог Симеона у отаџбину да би и себе на суптилан начин приказао у улози Јосифа. Један такав познавалац Светог Писма као што је Свети Сава једноставно није могао да не повуче паралелу између овог историјског догађаја и сличне библијске сцене (Пост. 50,1-14): „И дођох са часним моштима у Хвосно...Јер као што прекрасни Јосиф узе тело оца свога Јакова из Египта и пренесе га у земљу обећану, тако и ови богољубиви и честити синови његови са свом државом примише га...сами носећи пречасно тело оца свога и положише га са великом почашћу у овој светој цркви...“. Јасно је да Свети Сава види и себе као библијског Јосифа, дакле као онога који ће као први архиепископ српски пасти стадо Израил, по Немањиним речима упућеним Првовенчаном. Не само Првовенчани, већ и сâм Свети Сава приказан је у *Житију* софиолошким примером Јосифа као мудрог владара, јер је назначење обојице, једног у независној Српској Држави а другог у независној Српској Цркви, да владају мудро по слици Јосифа и донесу благостање српском народу, који Свети Сава пореди са Израилем.

Поред мудрог владара, испуњеног Премудрошћу Божијом, постоји још један софиолошки топос при опису владара - мудри владар као градител. Овај библијски топос има своју основу у слици Премудрости Божије која гради дом у Пр. 9,1: „Премудрост¹¹ сазида себи кућу и отеса седам сту-

¹¹ Иако у масоретском тексту стоји множина именице «Мудрост» (twmkj) то је плурал мајестета (уп. Пр. 1,20) који се односи на субјект у једнини. То се види и по глаголу «сазида», који је у једнини женског рода (htnb). Зато за

бова“. Ако је Премудрост градитељка дома *par excellence*, онда библијском аутору није било тешко да дође до закључка да мудри људи, дакле људи који поседују Премудрост, такође морају бити градитељи. Другим речима, људска мудрост, која је базирана на Премудрости, манифестује се у градитељској делатности, пре свега дома, куће или храма¹². Тако нас не изненађује када у Пр. 14,1 читамо: „Мудрост женска (חכמה נשית) зида кућу своју, а лудост својим рукама раскопава“. Директна алузија у Пр. 9,1 на Пр. 14,1 није видљива у лошем Даничићевом преводу стиха Пр. 14,1, јер апстрактним појмом „мудрост женска“ преводи субјекат у плуралу мајестета са функцијом сингулара, баш као у случају Пр. 9,1. Према томе, тачнији превод би био: „Мудра жена зида кућу своју, а безумна је рукама својим разграђује“.

Ако је мудра жена пословично приказана као градитељка дома, онда то нарочито важи за парадигматског градитеља у јеврејској историји, цара Соломона. Пословичан је био његов градитељски опус (уп. 1. Цар. 7,1-12; 9,15-24), али је несумњиво да је градитељско дело које је заувек обележило Соломона у свести јеврејског народа градња Соломоновог Храма (1. Цар. 5-7). Да је у причи о Соломону присутан библијски топос о мудрог владару који своју мудрост манифестује градитељском делатношћу јасно се види из сâмог следа тема у 1. Цар. 3-7, јер нам се Соломон прво представља као мудрац (1. Цар. 3; 4,29-34), па тек онда, као већ мудар владар, као градитељ храма (1. Цар. 5-7).

Свети Сава користи наведени библијски топос мудрог владара као градитеља дома (храма) да би приказао градитељску делатност Стефана Немање. Она се пре свега односи на градњу Студенице, што је тематски очекивано, јер је *Житије* и написано као увод у Студенички Типик. „Наш свети манастир овај...као пусто место беше...Дошавши, пак, у лов господин наш и самодржац, владар све Српске земље, Стефан Немања...допаде се њему да у пустом овде месту подигне (оустворити) манастир овај...“. Нешто даље, Свети Сава набраја и остале грађевинске подухвате свога оца: „Сâм, пак, сазда манастире: и прво у Топлици Светог Оца Николе, и други тамо Свету Богородицу у Топлици, потом опет сазда манастир Светог Ђорђа у Расу...А после тих овај наш свети манастир сазда...“. Веома је значајно да набрајање градитељске делатности свога оца Свети Сава приказује у контексту представе Стефана Немање као мудрог владара, испуњеног мудрошћу дарованом му од Бога: „И обновивши очеву дедовину и још више је утврдивши Божијом помоћу и својом мудрошћу

наше потребе овај плурал мајестета можемо функционално да изједначимо са нормалном граматичком јединицом именице «Мудрост».

¹² Дом који је саградила Премудрост у Пр. 9,1 није обичан дом, већ храм Божији.

датом му од Бога...“ . Тешко је поверовати да је слика мудрог владара Немање као градитеља случајна комбинација две неповезане теме. Логичније је претпоставити да је Свети Сава добро познавао библијску софиолошку литературу уопште, а у наведеном случају специфично софиолошки топос мудрог владара као градитеља храма по узору на цара Соломона, и да га је једноставно применио у случају животописа свога оца.

Овде, међутим, није и крај Савиној експлоатацији софиолошког топоса мудрог владара, којим описује свога оца. Сâма чињеница да Свети Сава излаже биографију (иако непотпуну по уобичајеним критеријумима) свога Премудрошћу испуњеног оца софиолошким бојама сврстава Савино *Житије Светог Симеона* у низ историјских ретроспектива, у којима се описује живот (биографија, али не у класичном смислу) значајних старозаветних личности које су биле испуњене и вођене Премудрошћу Божијом. Другим речима, софиолошка историографија има за циљ да прикаже, кроз дејство људи испуњених Премудрошћу, присуство Премудрости Божије у широј историји јеврејског народа. Тај циљ се по правилу остварује апострофирањем најзначајнијих момената у животу значајног претка, а не разрађеном и систематском биографијом¹³. Рудименте софиолошке историографије можемо наћи у Књизи Проповедника, у којој се описују поједини детаљи из Соломоновог живота. Соломон је у овом делу описан као проповедник (Проп. 1,1; 12,9) и то мудар (Проп. 12,9-12), тако да је циљ помињања детаља из његовог живота подупирање речене мудрости ауторитетом најславнијег јеврејског цара.

Прави процват софиолошке историографије запажа се у каснијим софиолошким делима, нарочито у Сираху и у Премудростима Соломоновим. Завршни део Сираха је посвећен дугачкој похвали побожним прецима Израиља (Сир. 44,1-50,24), што има за циљ да у сусрету са хеленистичким светом потврди вредност културног наслеђа Јевреја. Њихова основна карактеристика је да су пуни мудрости коју им је дао Бог. У стиху који непосредно претходи похвали писац нам каже: „Све је створио Господ, и побожнима је дао мудрост (σοφίαν)“ (Сир. 43,33). То значи да целу похвалу прецима треба сагледати као похвалу мудрим људима, у којима је Премудрост била присутна током вековне историје Јевреја. Зато писац у прологу своје похвале (Сир. 44,1-5) приказује те људе вредне похвале у маниру мудрих људи и нарочито мудрих владара (SKEHAN-DI LELLA 1987:498-501): „Опевајмо мужеве славне и очеве наше у њиховом времену...Владаре у својим царствима и мужеве славне у сили, саветнике у мудрости њиховој, оне који говоре у пророчанствима;...мудре (су)

¹³ Ово је нарочито видљиво у дугачком опису Мојсија у Премудростима Соломоновим, јер писац не показује никакав интерес за било који сегмент Мојсијевог живота осим за догађаје везане за прелазак преко Црвеног мора и Мојсијево вођство Јевреја кроз пустињу.

речи у поуци њиховој (σοφοὶ λόγοι ἐν παιδείᾳ αὐτῶν)“. Иако већина личности наведених у похвали у свом опису нема ниједну софиолошку црту, ипак су сви они у Сираховој свести подведени под заједнички именитељ мудрих људи, у којима је обитавала Премудрост Божија.

Сличну ситуацију налазимо у Прем. Сол. 10-19, где се описује низ спасоносних интервенција Премудрости у животима значајних људи јеврејске историје. Овај софиолошки приказ историографије има за последицу рedefинисање библијске Neilsgeschichte у оквирима учења о изабрању светих мужева од стране Премудрости, који су представљали изабране сасуде промислитељског дејства Премудрости у историји Израиља (SUGGS 1970:40-41; WINSTON 1979:211-212).

Према томе, можемо да закључимо да Свети Сава приказује животопис свога оца у изразито софиолошком маниру дефтероканонске позне софиолошке историографије, по угледу на дела као што су Сирах или Премудрости Соломонове. Приступ овим софиолошким делима позног јудејства, која нису ушла у јеврејски канон, Свети Сава је могао да има коришћењем Септуагинте, у којој су два наведена дела остала сачувана, очигледно као спомен александријског јеврејства. Према томе, ако Свети Сава *Житије Светиога Симеона* смешта у контекст софиолошке историографије, онда је логично да не осећа потребу да детаљно опише цео очев живот, већ само оне најбитније моменте у којима се види да је Стефан Немања био сасуд Премудрости, који је спасоносно владао српским народом упоређеним са старозаветним Израиљем. Стефан Немања се на тај начин сврстава у широку плејаду Премудрошћу вођеним мудрих владарâ и личности из историје Израиља, попут Мојсија, Јосифа, Давида, Соломона и других. Ово је необично важно из два разлога. Као прво, због утврђивања божанског посланства и изабраности Стефана Немање, по угледу на старозаветне примере, као основе његовог владарског ауторитета, и непосредно владарског ауторитета династије Немањића.

Други разлог произилази из првог. Ако се Стефан Немања, српски велики жупан, сврстава у ред јеврејских мудрих владара и управитеља, онда можемо да закључимо да код Светог Саве постоји јасна свест, а не само алузије или имплицитни искази, да је српски народ могуће идентификовати као изабрани народ. Тако Стефан Немања описује Србе свом сину у моменту предавања владарског жезла: „Чедо моје љубљено, паси Израиљ овај мој (исраиљ сы мои), и пази на њега, водећи га као јагње Јосиф“. Предавање власти новом владару је увек деликатан и одговоран посао, јер судбина народа и државе зависи од мудрости и умешности новог владара. Ако је то тако у случају било ког новог владара, још је деликатнији и одговорнији задатак ступање на престо новог владара изабраног, Божијег народа, јер од његове мудрости зависи добробит народа који постаје инструмент Божијег деловања у свету.

В. Мудри владар као мудри саветодавац

Основни разлог приказивања Стефана Немање у *Житију* као мудрог владара, испуњеног Премудрошћу Божијом у маниру бројних старозаветних примера, у сврху је назначења његових савета као мудрости не људске, већ Божије. У том светлу треба сагледати и занимљиву чињеницу да Свети Сава ставља у уста свог оца бројне и велике софиолошке одељке из Светог Писма, и то нарочито из Прича Соломонових. На тај начин, Свети Сава приказује Немањину мудрост приликом одласка са престола као светописамску, богонадахнуту мудрост, а не као само људску виспреност и интелигенцију.

У моменту напуштања престола Свети Сава приказује свог оца како цитира Проп. 1,2, оправдавајући тако Немањин одлазак у манастир: „Пут кратак је којим течемо, дим је живот наш, пара земља и прах: за мало јавља се, а ускоро нестаје. Зато, ваистину, сујета је све“. Тема сујете (ματαιότης, πλῆ) је лајтмотив Књиге Проповедника, у којој је Соломон представљен (уп. Проп. 1,1) као мудри и искусни владар који је схватио да је цео живот сујета. То постаје одскачна даска за апологију Немањиног одласка у манастир, где се Савин отац при напуштању престола опредељује за непролазно Царство Небеско, остављајући за собом сву сујету овог света. Пошто је Стефан Немања већ упоређен са мудрим Соломоном, није нелогично да се својој деци Стефан Немања обраћа управо Соломоновим речима из Проп. 1,2.

Недуго затим Свети Сава поново приписује свом оцу речи мудрог Соломона, овај пут из Прича Соломонових. Реч је о најдужем библијском цитату у делу Светог Саве, где се Стефан Немања обраћа својим синовима речима из Пр. 3,1-18 (ЈОВАНОВИЋ 1998:159.161). Овај одељак из Прича Соломонових представља *in nuce* садржај софиолошке инструкције, са посебним нагласком на вредности Премудрости, њеног стицања и дарова са којима она обилато снабдева човека који је проналази и прихвата. Описујући Немањин опроштај од престола речима мудрог Соломона из Пр. 3,1-18 Свети Сава на јасан начин указује својим читаоцима да су Немањине речи уствари саме Соломонове речи, да је Немањина мудрост уствари она иста Соломонова мудрост коју налазимо у Светом Писму. Стефан Немања је поново виђен као мудри владар у плејади мудрих владара софиолошке историографије, у коме, као и у његовим претходницима, обитава сама Премудрост Божија. На крају крајева, како у мудрому Соломону тако и у мудрому Стефану Немањи обитава иста Премудрост Божија, која по речима књиге Премудрости Соломонових „поколењима се уселјавајући у душе светих (κατὰ γενεάς εἰς ψυχὰς ὁσίας μεταβαίνουσα) пријатеље Божије и пророке ствара“ (Прем. Сол. 7,27). Овде је реч о тези софиолошке историографије да је Премудрост присутна

у историји Израиља усељавајући се у душе знаменитих и мудрих људи као што је рецимо Мојсије: „Она (Премудрост)...усели се у душу (εἰσῆλθεν εἰς ψυχήν) слуге Господњег“ (Прем. Сол. 10,16). Као у случају мудрог Мојсија и премудрог Соломона, тако Свети Сава сматра да је Премудрост Божија присутна, да се библијским језиком „уселила у душу“ његовог оца и да је због тога и Стефан Немања мудри владар у плејади мудрих владара и пророка у дуговековној историји Израиља Божијег, на коју се сада надовезује историја Срба као изабраног народа.

Као и у библијској софиологији, тако и Стефан Немања наглашава да је крајња последица мудрих заповести које преноси својој деци уствари живот. Мудре заповести нису ствар пуког морализма или пијетизма, већ егзистенцијална мудрост која се преноси са искусног оца (учитеља) на неискусног сина (ученика), да би у одсуству првог обезбедила живот другом. Зато је очекивано да се библијска софиолошка поука и порука смешта веома често у ситуацију опраштања од искусног родитеља или учитеља.

Ову исту логику следи и Свети Сава када у *Житију* описује самртни опроштај Симеона од Саве. Свети Сава поново описује свог оца како говори речима сâмог премудрог Соломона, цитирајући опширно Пр. 4,20-5,2, Пр. 8,32-34 и Пр. 9,6-11. Чињеница да управо у контексту ове катене цитага из Прича Соломонових Свети Сава описује Симеона да изговара и већ поминути програмски стих Пр. 1,8, указује на значај наведене катене, али истовремено и на наративну осетљивост Светог Саве да управо у моментима пред смрт свом остарелом оцу припише програмске речи сâмог премудрог Соломона. Нарочито је упечатљиво да Свети Сава описује Симеона да користи дословце речи мудрог Соломона којима се истиче Премудрост као извор дугог и благословеног живота: „Јер овим добрим обичајем много ћеш поживети и продужиће ти се године живота“. Тешко да је Свети Сава могао да изабере ефикасније место да нагласи животодавну функцију Премудрости од момента непосредно пред Немањину смрт. На тај начин се наступајућа смрт Стефана Немање трансформише у бесмртност, која није природна последица божанског порекла душе већ резултат обитавања Премудрости у душама праведних и мудрих отаца Израиља, у чији низ Свети Сава убраја и свог оца. Зато Стефан Немања у свом посмртном опроштају од Светог Саве наглашава да „ако се овде растајемо, тамо ћемо се опет састати, где више нема растанка (разлоученја)“. Ако је Премудрост извор живота људима (Пр. 9,1-6.11; Сир. 4,12), онда је Она гарант бесмртности људима који је траже и који обитавају са Њом: „Љубав је држање њених закона, а пажење закона сигурност нетрулежности (βεβαίωσις ἀφθαρσίας), нетрулежност (ἀφθαρσία) опет чини нас блиским Богу (WINSTON 1979:155-156)¹⁴; чежња дакле за

¹⁴ Идеја о близини мудрог човека Богу је библијски начин говора о

Премудрошћу узводи Царству. Зато ако су вам мили престоли и скиптри, властодршци народа, поштујте Премудрост, да би вама царовали (εἰς τὸν αἰῶνα βασιλεύσητε)“ (Прем. Сол. 6,18-21). Парадигматски лик човека који тражи Премудрост и у коме Она обитава је мудри владар (по угледу на Соломона), тако да Светом Сави није тешко да кроз приказ Стефана Немање, као мудрог владара у коме обитава животодавна Премудрост, укаже на његову нетрулежност (бесмртност) као на последицу љубави према Премудрости. Управо из ове перспективе постаје нам јасна Немањина смиреност пред смртни час, као и његово убеђење да ће се поново састати са Светим Савом. Овде није реч само о вери у васкрсење, коју исповеда сваки хришћанин; овде се ради пре свега о Савином коришћењу библијског топоса о нетрулежности (бесмртности) мудрог владара.

Наравно да софиолошко схватање бесмртности не значи неумирање, пошто су смрт и умирање заједничко искуство свих људи. Зато Стефан Немања теши Светог Саву следећим речима: „А ти, чедо, не тугуј гледајући мој растанак, јер чаша ова свима је заједничка“. И у овом сегменту Свети Сава експлоатише софиолошку мисао, нарочито ону из Прем. Сол. 7,1-6: „И сâм сам смртан човек као сви остали (θνητὸς ἄνθρωπος ἴσος ἅλασιν) и потомак земнородног првосазданог...И кад постах удахнух заједнички ваздух (τὸν κοινὸν ἀέρα) и на себи сличну (ὁμοιοπαθῆ) земљу падох, први глас попут свих (τῆν ὁμοίαν πᾶσιν) испустих плача...Али и од царева нико се није друкчије родио, једнак је улазак у живот свима а и излазак исти (ἕξοδος τε ἴση)“. У овом софиолошком одељку се јасно презентује учење о заједничкој судбини свих смртника, Адамових потомака, па самим тим и владара, управо као у речима Стефана Немање Светом Сави. Али оно што разликује мудрог владара од обичних смртника је блискост са животодавном Премудрошћу, којом се надилази трагика смрти јер Премудрост обезбеђује мудрог владару бивствовање у близини Божијој (Прем. Сол. 6,19).

Постоји још једна изразито софиолошка црта Немањиног говора пред смрт коју Свети Сава успешно интегрише у сцену опроштаја мудрог владара од свог сина. То је традиционално софиолошко учење о (правом) времену, које је изражено на импресиван начин у Проп. 3,1-8. На челу листе од 14 супротности, чије право време (καιρὸς, ὥρ) мудрац треба да зна, налази се моменат умирања, који заједно са моментом рађања дефинише целокупан људски живот (Проп. 3,2). Свети Сава приказује свог оца као мудраца који зна час своје смрти, јер се свом сину обраћа следећим речима: „Ево, већ приспе време растанка нашег. Ево ме већ отпушта Владика с миром, по речи његовој, да испуни се речено: Земља си и у земљу ћеш поћи“.

Г. Закључак

Ако је убедљива наша анализа софиолошких мотива у Савином *Житију Светог Симеона*, онда имамо право да закључимо како је Свети Сава не само био добар познавалац библијских софиолошких мотива, већ и изузетно креативан писац који је успешно користио и комбиновао наведене мотиве да би представио свог оца у светлу истинског библијског мудрог владара. Стефан Немања је приказан као владар испуњен Премудрошћу, који је цео живот провео по угледу на Мудрог Соломона. Наглашавајући да је Немања чак и у самртном часу реаговао као мудрац, знајући време свог умирања, Свети Сава на маестралан начин наративно заокружује софиолошку презентацију свог оца, како у опису његовог живота тако и у опису његове смрти, представљајући га као савршеног мудраца по угледу на Соломонове речи у Проп. 3,2.

Цитирана литература

- Деретић, Јован. *Историја српске књижевности*, Зрењанин: Sezam Book, 2007.
- Јовановић, Томислав. *Свети Сава- Сабрана Дела*. Београд: Српска Књижевна Задруга, 1998.
- Кашанин, Милан. *Српска књижевност у средњем веку*. Београд: Просвета, 1990.
- Трифунковић, Ђорђе. *Стара српска књижевност*. Београд: Филип Вишњић, 1995.
- Crenshaw, James L. *Old Testament Wisdom-An Introduction*. Atlanta: John Knox, 1981.
- Crenshaw, James L. „Education in Ancient Israel”, *Journal for Biblical Literature* књ. 104 (1985): стр. 601-615.
- Scott, Robert B. Y. „Solomon and the Beginnings of Wisdom in Israel”, у зборнику чланака *Wisdom in Israel and the Ancient Near East* (изд. М. North и D. W. Thomas). Leiden: Brill, 1960.
- Skehan, Patrick W-di Lella, Alexander A. *The Wisdom of Ben Sira*, Anchor Bible 39. New York: Doubleday, 1987.
- Stauffer, Eberhard. „Abschiedsreden”, *Reallexikon fuer Antike und Christentum* књ.1 (1950): стр. 29-35.
- Suggs, Morton J. *Wisdom, Christology and Law in Matthew's Gospel*, Cambridge: Cambridge University Press, 1970.
- Whybray, Roger N. *The Book of Proverbs*, Cambridge: Cambridge University Press, 1972.

Winston, David. *The Wisdom of Solomon*, Anchor Bible 43, Garden City, New York: Doubleday, 1979.

Darko J. Krstić

**SOPHISTICAL FRAMEWORK OF ST. SAVA'S
*LIFE OF ST. SIMEON***

Summary

Saint Sava writes *The Life of St. Simeon* using various wisdom motifs in order to present his father as the paradigmatic wise ruler, admittedly after the manner of his biblical prototypes - Joseph, David and Solomon. The wisdom-colored hagiography of St. Simeon, like Sava's depiction of Nemanja's life in terms of late biblical wisdom literature, does not aim at presenting this saint's life in chronological order but underlines the most important moments of his life that fit perfectly in Sava's conception of Nemanja as the wise ruler. This is the reason why St. Sava chooses the two key moments of Nemanja's life from the wisdom perspective, namely the abdication and his death. In both cases, the wise ruler, Nemanja, makes farewell speeches, with a strong biblical intoning, exhorting his followers with the sentences of the biblical wisdom literature. Thematically, and very often even literally, these sentences reproduce the biblical wisdom texts, according to which St. Simeon Nemanja is seen as one of the biblical wise rulers.

Key words: St. Sava, hagiography, St. Simeon, sophiology, wise ruler, valedictory, Solomon, Wisdom

